

Krzysztof Pietrzykowski

Nowe przepisy o małżeńskich ustrojach majątkowych

Palestra 50/3-4(567-568), 21-31

2005

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

NOWE PRZEPISY O MAŁŻEŃSKICH USTROJACH MAJĄTKOWYCH

I. Uwagi wstępne

Po zmianie ustroju politycznego i społeczno-gospodarczego w Polsce okazało się, że przepisy Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego w zakresie stosunków majątkowych między małżonkami, prawidłowo funkcjonujące w okresie realnego socjalizmu, są nieprzystosowane do reguł gospodarki rynkowej. Oczywista w tej sytuacji stała się konieczność ich nowelizacji. W okresie poprzedzającym nowelizację Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego, która nastąpiła dopiero w 2004 r., był dyskutowany przede wszystkim problem wyboru małżeńskiego majątkowego ustroju ustawowego. Rozważane w związku z tym było w szczególności wprowadzenie jako ustroju ustawowego rozdzielnosci majątkowej z obowiązkiem rozliczenia dorobku oraz wyrównania w nim udziałów w razie ustania tego ustroju, a zwłaszcza w wypadku ustania małżeństwa. Propozycje w tym zakresie nawiązywały do regulacji obowiązującej w Polsce na podstawie dekretu z 29 maja 1946 r. – Prawo małżeńskie majątkowe¹, do czasu wejścia w życie Kodeksu rodzinnego w 1950 r., który wprowadził jako ustrój ustawowy wspólność majątkową (wspólność dorobku). Ostatecznie jednak uznano, że zastąpienie wspólności ustawowej wspomnianym ustrojem mogłoby spotkać się z niezrozumieniem nie tylko społeczeństwa, ale również parlamentarzystów przyzwyczajonych do ustawowej wspólności dorobku².

Prace nad nowelizacją Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego w zakresie stosunków majątkowych między małżonkami trwały w Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Cywilnego prawie 5 lat. Komisja Kodyfikacyjna przedstawiła wstępny projekt ustawy w tym zakresie w połowie 2000 r.³. Późniejsza wersja projektu przygotowanego przez Komisję Kodyfikacyjną Prawa Cywilnego pochodzi z 17 września 2002 r. Następnie 23 kwietnia 2003 r. został wniesiony do Sejmu rządowy projekt ustawy

---

¹ Dz.U. Nr 31, poz. 196 ze zm.

² T. Smyczyński, *Reforma małżeńskiego prawa majątkowego*, „Monitor Prawniczy” 2004, nr 18, s. 827–828; zob. też G. Jędrejek, *Uwagi do projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks rodzinny i opiekuńczy*, „Studia Prawnicze” 2002, nr 3, s. 153–156.

³ Projekt został ogłoszony w „Przeglądzie Legislacyjnym” 2000, Nr 4.

o zmianie ustawy – Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz niektórych innych ustaw⁴. 17 czerwca 2004 r., po trwających ponad rok pracach legislacyjnych, Sejm, po przyjęciu poprawek Senatu, uchwalił ustawę o zmianie ustawy – Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz niektórych innych ustaw⁵, która weszła w życie 20 stycznia 2005 r.⁶.

Ustawa nowelizująca Kodeks rodzinny i opiekuńczy zmieniała tytuł działu III w tytule I ustawy: „Małżeńskie ustroje majątkowe” zamiast „Stosunki majątkowe między małżonkami”. Pozostawiono wspólność majątkową jako ustrój ustawowy, poddając zarazem modyfikacji niektóre jego unormowania, takie zwłaszcza jak skład majątku wspólnego i majątków osobistych małżonków, a w szczególności regulację zarządu majątkiem wspólnym i odpowiedzialność tym majątkiem za długi małżonków. Jednocześnie poszerza się zakres wyboru przez małżonków modelu ustroju umownego. Umożliwia się mianowicie małżonkom wybór nie tylko wspólności umownej lub rozdzielnosci, lecz także – ustroju rozdzielnosci z wyrównaniem dorobku na wypadek ustania małżeństwa. Modyfikuje się także przepisy o znoszeniu w trybie sądowym wspólności majątkowej, które obecnie zostały ujęte od innej strony, mianowicie ustanowienia przez sąd rozdzielnosci majątkowej. Nowelizacja – jak to już wcześniej podkreślała Komisja Kodyfikacyjna – zapewnia pogodzenie różnych form prawnych podejmowanej przez małżonków działalności gospodarczej z zasadami ustroju wspólności majątkowej, zwłaszcza gdy chodzi o uczestniczenie małżonków w stosunkach prawnych wspólności łącznej, innego typu niż wspólność małżeńska, w szczególności takich, jak do niedawna powszechna w obrocie spółka cywilna czy też osobowe spółki handlowe. Wprowadza się także tzw. *regime primaire*, czyli ustrój podstawowy w zakresie korzystania przez małżonków z mieszkań służących stałemu zaspokajaniu potrzeb mieszkaniowych rodziny oraz z przedmiotów urządzenia domowego bez względu na obowiązujący małżonków ustrój majątkowy.

II. Ustawowy ustrój majątkowy. Skład majątku wspólnego i majątków osobistych

Według dotychczasowych przepisów wspólnością ustawową była wspólność majątkowa, obejmująca dorobek małżonków (art. 31 k.r.o.). Dorobek był osobno definiowany (art. 32 k.r.o.). Obecnie wspólność ustawowa jest definiowana w nowym art. 31 k.r.o., a art. 32 k.r.o. został uchylony. Ustawodawca usunął z definicji

---

⁴ Druk sejmowy Nr 1566.

⁵ Dz.U. Nr 162, poz. 1691.

⁶ Niektóre jej przepisy weszły w życie 19 lipca 2004 r.; zob. art. 6 ustawy z 17 czerwca 2004 r. Są to jednakże wyłącznie przepisy wprowadzające zmiany w zakresie legitymacji czynnej w sprawach o ustalenie ojcostwa.

wspólności ustawowej pojęcie dorobku, wychodząc z założenia, że termin ten obecnie jest zastrzeżony dla nowego ustroju umownego, mianowicie rozdzielności majątkowej z wyrównaniem dorobków (zob. niżej pkt IV). Według nowej definicji wspólność ustawowa obejmuje przedmioty majątkowe nabyte w czasie jej trwania przez oboje małżonków lub przez jednego z nich. Przedmioty te stanowią majątek wspólny, przedmioty zaś nieobjęte wspólnością ustawową należą do majątków osobistych małżonków. Następnie zostały przykładowo wymienione podstawowe składniki majątku wspólnego. Podstawowym składnikiem tego majątku jest nadal pobrane wynagrodzenie za pracę każdego z małżonków. Natomiast dotychczasowe określenie „wynagrodzenie za inne usługi świadczone osobiście przez któregokolwiek z małżonków” zastąpiono określeniem „dochody z innej działalności zarobkowej każdego z małżonków”, które jest dostosowane do obecnych realiów gospodarczych. Obejmuje ono m.in. dochody z działalności gospodarczej małżonków. Do majątku wspólnego należą ponadto, jak dotychczas, dochody z majątku wspólnego i z majątków osobistych, oraz, co jest nowym rozwiązaniem, środki zgromadzone na rachunku otwartego lub pracowniczego funduszu emerytalnego⁷.

Ustawodawca, na wzór dekretu z 29 maja 1946 r. – Prawo małżeńskie majątkowe, zastąpił pojęcie „majątku odrębnego” pojęciem „majątku osobistego”. Zachował natomiast nie tylko regułę, zgodnie z którą wyliczenie przedmiotów stanowiących majątek osobisty jest wyczerpujące⁸, ale również w zdecydowanej większości składniki tego majątku. Zmiany w określeniu składu majątku osobistego są następujące. Po pierwsze, do tego majątku należą prawa majątkowe wynikające ze wspólności łącznej, podlegającej odrębnym przepisom (art. 33 pkt 3 k.r.o.). Chodzi tu w szczególności o prawa majątkowe wynikające z umowy spółki cywilnej (art. 863 k.c.), która jeszcze niedawno miała znaczenie jako jedna z najczęściej występujących form prowadzenia działalności gospodarczej⁹, a ponadto o prawa majątkowe wynikające z osobowych spółek handlowych (zob. dotyczący spółki jawnej art. 36 k.s.h., który znajduje odpowiednie zastosowanie do spółki partnerskiej – art. 89 k.s.h., spółki komandytowej – art. 103 k.s.h. i spółki komandytowo-akcyjnej – art. 126 § 1 w zw. z art. 103 k.s.h.). Prawa majątkowe wynikające ze wspólności łącznej należą do majątków osobistych każdego z małżonków, choćby oboje byli współnikami w tej samej spółce. Po drugie, do majątku osobistego należą – jak dotychczas – prawa niezbywalne, z zaznaczeniem jednak, że chodzi tu wyłącznie o takie prawa, które mogą przysługiwać tylko jednej osobie (art. 33 pkt 5 k.r.o.; np. prawo do

⁷ Zob. przepisy ustawy z 28 sierpnia 1997 r. o organizacji i funkcjonowaniu funduszy emerytalnych (Dz.U. Nr 159, poz. 1667 ze zm.).

⁸ Zob. J. Pietrzykowski (w:) *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz* (pod red. K. Pietrzykowskiego), Warszawa 2003, s. 358.

⁹ Zob. K. Pietrzykowski (w:) *Kodeks cywilny, t. II, Komentarz* (pod red. K. Pietrzykowskiego), 3 wyd., Warszawa 2003, s. 535–536 i 549–550.

świadczeń alimentacyjnych¹⁰). Zdecydowana większość majątkowych praw niezbywalnych (np. użytkowanie, służebność osobista i prawo dożywocia) może bowiem wspólnie przysługiwać małżonkom, niekiedy zaś (spółdzielcze lokatorskie prawo do lokalu mieszkalnego) jest to wręcz regułą. Obecnie zatem prawo niezbywalne, które powstaje po wejściu w życie ustawy z 17 czerwca 2004 r. na rzecz jednego z małżonków, z reguły wchodzi do majątku wspólnego. Po trzecie, w związku ze zmianą stanu prawnego w zakresie praw na dobrach niematerialnych obecnie do majątku osobistego należą prawa autorskie i prawa pokrewne, prawa własności przemysłowej oraz inne prawa twórcy (art. 33 pkt 9 k.r.o.). Po czwarte, do majątku osobistego należą przedmioty majątkowe nabyte w zamian za składniki majątku osobistego, chyba że przepis szczególny stanowi inaczej (surogacja; art. 33 pkt 10 k.r.o.). Dotychczas surogacja odnosiła się jedynie do składników wymienionych w art. 33 pkt 1 i 2 k.r.o., tzn. do przedmiotów majątkowych nabytych przed powstaniem wspólności ustawowej oraz nabytych przez dziedziczenie, zapis lub darowiznę, chyba że spadkodawca lub darczyńca postanowił inaczej (dotychczasowy art. 33 pkt 3 k.r.o.). Obecnie surogacja jest możliwa w odniesieniu do wszystkich przedmiotów majątkowych, nabytych w zamian za składniki majątku osobistego, co prowadzi do znacznego rozszerzenia zakresu majątku osobistego. Z kolei jednak z tego zakresu wyłącza się przedmioty majątkowe służące do wykonywania zawodu (dotychczasowy art. 33 pkt 5 k.r.o.). Zgodnie z nowym art. 36 § 3 k.r.o. tymi przedmiotami, a także przedmiotami majątkowymi służącymi małżonkowi do prowadzenia działalności zarobkowej, małżonek ten zarządza samodzielnie. W razie przemijającej przeszkody drugi małżonek może dokonywać niezbędnych bieżących czynności.

III. Ustawowy ustrój majątkowy. Zarząd majątkiem wspólnym i odpowiedzialność małżonków za długi

Przepisami Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego w zakresie stosunków majątkowych między małżonkami, które okazały się najbardziej niedostosowane do reguł gospodarki rynkowej, były przepisy o zarządzie majątkiem wspólnym i o odpowiedzialności małżonków za długi. Owo niedostosowanie w szczególnie sposób ujawniło się w związku z zagadnieniem wymagania zgody małżonka na poręczenie przez jego współmałżonka umowy kredytu bankowego oraz skutków prawnych braku takiej zgody i późniejszego potwierdzenia umowy. Zagadnienie to było przedmiotem licznych orzeczeń Sądu Najwyższego. Przede wszystkim należało przesądzić, czy zawarcie przez jednego z małżonków umowy poręczenia jest czynnością z zakresu zarządu majątkiem wspólnym.

---

¹⁰ Zob. J. Pietrzykowski, *op. cit.*, s. 990–991.

W uchwale z 9 lipca 1993 r., III CZP 94/93¹¹, SN wypowiedział pogląd, zgodnie z którym dla ważności umowy poręczenia, która została zawarta przez jednego z małżonków, nie jest konieczne jej potwierdzenie przez drugiego małżonka. W uzasadnieniu tej uchwały SN podkreślił jednak m.in., że jeżeli umowa poręczenia przekracza zakres zwykłego zarządu majątkiem wspólnym małżonków i umowa została zawarta przez jednego z małżonków bez zgody współmałżonka, to skutki z art. 37 § 1 k.r.o. (tj. uzależnienie ważności umowy od jej potwierdzenia – przyp. K.P.) mogą dotyczyć tylko majątku wspólnego. A. Dyoniak w głosie do tej uchwały¹² podzielił pogląd wyrażony w jej sentencji, krytycznie natomiast odniósł się do uzasadnienia. Zdaniem tego autora majątek w rozumieniu przepisów tytułu I działu III k.r.o. obejmuje jedynie aktywa, pasywa zaś ciężą na tym majątku. Zaciągnięcie zobowiązania wtedy tylko można zaliczyć do czynności zarządu majątkiem wspólnym, gdy spełnienie świadczenia ma nastąpić z majątku wspólnego. Samo zaś zawarcie umowy poręczenia za cudzy dług nie odnosi się ani do majątku wspólnego małżonków, ani do majątku odrębnego jednego z nich. Zawarcie zatem rozważanej umowy nie jest w ogóle czynnością zarządu majątkiem wspólnym, dlatego nie ma potrzeby potwierdzenia takiej umowy przez współmałżonka.

W uzasadnieniu późniejszej uchwały składu 7 sędziów SN z 25 marca 1994 r., III CZP 182/93¹³, wskazano, że sentencja uchwały z 9 lipca 1993 r., III CZP 94/93, jest zbyt uogólniona i że powinna mieć ona zastosowanie jedynie do umów poręczenia dotyczących majątku odrębnego. Zgodnie z sentencją uchwały składu 7 sędziów SN do zawarcia umowy poręczenia przez jednego małżonka w czasie trwania wspólności ustawowej zgoda drugiego małżonka wymagana jest wówczas, gdy umowa ta jest czynnością przekraczającą zakres zwykłego zarządu majątkiem wspólnym.

W późniejszym orzecznictwie SN rozważany był w szczególności problem powiązania zarządu majątkiem wspólnym, zwłaszcza w kontekście braku zgody małżonka na dokonanie czynności przekraczającej zakres zwykłego zarządu tym majątkiem, z odpowiedzialnością małżonków za długi. W poszczególnych orzeczeniach SN dochodził do skrajnie odmiennych ustaleń w tej materii. W orzeczeniu SN z 3 lutego 1998 r., I CKN 478/97¹⁴, podkreślono, że nieważność umowy poręczenia udzielonego bez ograniczenia do odpowiedzialności z majątku wspólnego lub odrębnego i bez zgody małżonka poręczyciela, jest ograniczona do części doty-

¹¹ „Monitor Prawniczy” 1993, nr 6, poz. 172.

¹² „Monitor Prawniczy” 1994, nr 1, s. 22–23.

¹³ OSNC 1994, z. 7–8, poz. 146, z głosem krytyczną A. Dyoniaaka, „Monitor Prawniczy” 1994, nr 9, oraz z głosem częściowo aprobującym M. Bączyka, „Prawo Bankowe” 1994, nr 3.

¹⁴ OSP 1998, nr 12, poz. 217, z głosem krytyczną A. Szpunara, *ibidem*, oraz z głosem częściowo krytyczną A. Lutkiewicz-Rucińskiej, „Przegląd Prawa Handlowego” 2000, nr 2, s. 48. Podobne stanowisko zajął SN w orz. z 26 marca 1998 r., I CKN 588/97, niepubl., i w orz. z 19 grudnia 2000 r., V CKN 167/00, niepubl.

czącej majątku wspólnego (zob. art. 58 § 3 k.c.). Odmienne stanowisko zajął SN w uchwale z 12 października 2001 r., III CZP 55/01¹⁵, według której art. 58 § 3 k.c. nie stosuje się w wypadku, gdy jeden z małżonków zawarł bez zgody drugiego umowę przekraczającą zakres zwykłego zarządu majątkiem wspólnym.

Można sądzić, że przedstawiona rozbieżność w orzecznictwie SN ostatecznie zadecydowała o konieczności pilnej nowelizacji przepisów art. 36, art. 37 i art. 41 k.r.o.

Ustawa nowelizująca Kodeks rodzinny i opiekuńczy zniósła pojęcie czynności zwykłego zarządu¹⁶ majątkiem wspólnym i czynności przekraczających zakres zwykłego zarządu (dotychczasowy art. 36 zd. drugie k.r.o.). Zamiast tego w art. 37 § 1 k.r.o. zostały wyczerpująco wymienione czynności, które wymagają zgody drugiego małżonka. Są to następujące czynności: zbycie, obciążenie i odpłatne nabycie nieruchomości, prawa użytkowania wieczystego, prawa rzeczowego ograniczonego, którego przedmiotem jest budynek lub lokal¹⁷, gospodarstwa rolnego lub przedsiębiorstwa, oddanie nieruchomości do używania lub pobierania z niej pożytków oraz darowizna z majątku wspólnego, z wyjątkiem drobnych darowizn wyczerpująco przyjętych. Przyjęcie przez ustawodawcę takiego rozwiązania wiązało się jednak z ryzykiem pominięcia niektórych czynności, które również powinny być dokonywane przez jednego z małżonków wyłącznie za zgodą drugiego. W szczególności musi budzić zastrzeżenie nieujęcie w zamkniętym katalogu czynności prawnych zrzeczenia się własności nieruchomości, użytkowania wieczystego czy też spółdzielczego własnościowego prawa do lokalu¹⁸.

Zakres odpowiedzialności małżonków za długi jednego z nich jest obecnie uzależniony od tego, czy zaciągnięcie zobowiązania nastąpiło za zgodą współmałżonka, czy bez tej zgody. Nie chodzi tu oczywiście o obligatoryjną zgodę, o której mowa w art. 37 § 1 k.r.o., ponieważ brak zgody i późniejszego potwierdzenia czynności prawnej przez małżonka powoduje nieważność takiej czynności (art. 37 § 2 i 3 k.r.o.), ale o zgodę fakultatywną¹⁹. Jeżeli współmałżonek wyraził taką zgodę, wierzyciel może żądać zaspokojenia z majątku osobistego małżonka-dłużnika i z majątku wspólnego (art. 41 § 1 k.r.o.). Jeżeli natomiast współmałżonek zgody nie wyraził albo zobowiązanie jednego z małżonków nie wynika z czynności prawnej,

¹⁵ OSNC 2002, z. 7–8, poz. 87, z glosą krytyczną M. Uliaszka, „Przebieg Sądowy” 2003, nr 2. Podobnie SN w orz. SN z 20 lipca 2000 r., V CKN 86/00, niepubl., i w orz. SN z 19 października 2000 r., III CKN 1095/99, niepubl.

¹⁶ Określenie spraw zwykłego zarządu niekonsekwentnie natomiast pozostawiono w art. 29 k.r.o.

¹⁷ Chodzi tu o spółdzielcze własnościowe prawo do lokalu (art. 244 k.c.) oraz o użytkowanie polegające na korzystaniu z budynku lub pomieszczenia mieszkalnego w oznaczonym czasie w każdym roku (art. 270¹ k.c.).

¹⁸ Zob. J. Strzebińczyk, *Nowelizacja przepisów kodeksu rodzinnego i opiekuńczego w zakresie małżeńskiego prawa majątkowego* (cz. I), „Rejent” 2004, nr 8, s. 156.

¹⁹ Zob. T. Smyczyński, *op. cit.*, s. 830.

wtedy wierzyciel może żądać zaspokojenia z majątku osobistego dłużnika, z wynagrodzenia za pracę lub z dochodów uzyskanych przez dłużnika z innej działalności zarobkowej, jak również z korzyści uzyskanych z jego praw, o których mowa w art. 33 pkt 9, a jeżeli wierzytelność powstała w związku z prowadzeniem przedsiębiorstwa, także z przedmiotów majątkowych wchodzących w skład przedsiębiorstwa (art. 41 § 2 k.r.o.).

Nowe rozwiązanie zawiera art. 36¹ k.r.o., który uprawnia małżonka do wyrażenia sprzeciwu od czynności zarządu majątkiem wspólnym zamierzonej przez drugiego małżonka, z wyjątkiem czynności w bieżących sprawach życia codziennego (zob. odpowiednio art. 14 § 2 i art. 20 k.c.), lub zmierzającej do zaspokojenia zwykłych potrzeb rodziny (zob. art. 30 k.r.o.), albo podejmowanej w ramach działalności zarobkowej. Sprzeciw ten jest skuteczny wobec osoby trzeciej, jeżeli mogła się z nim zapoznać przed dokonaniem czynności. Małżonek, który zamierza dokonać czynności, może, przy odpowiednim zastosowaniu art. 39 k.r.o., zwrócić się do sądu o zezwolenie na jej dokonanie. Sąd udziela zezwolenia w postępowaniu nieprocesowym (zob. art. 565 § 1 k.p.c.), jeżeli dokonania czynności wymaga dobro rodziny.

IV. Umowne ustroje majątkowe

Zarówno przed zawarciem małżeństwa, jak i w czasie jego trwania, może być w formie aktu notarialnego zawarta małżeńska umowa majątkowa. Na podstawie takiej umowy małżonkowie mogą ustanowić jeden z czterech umownych ustrojów majątkowych: wspólność rozszerzoną, wspólność ograniczoną, rozdzielność majątkową i rozdzielność majątkową z wyrównaniem dorobków (art. 47 § 1 k.r.o.). W nowym art. 47 § 2 k.r.o. wyraźnie podkreślono, że umowa majątkowa małżeńska może być zmieniona albo rozwiązana. W razie jej rozwiązania w czasie trwania małżeństwa powstaje między małżonkami wspólność ustawowa, chyba że strony postanowiły inaczej. Dotychczasowe sformułowanie art. 47 § 2 k.r.o., zgodnie z którym małżonkowie mogli powoływać się względem osób trzecich na rozszerzenie, ograniczenie lub wyłączenie wspólności tylko wtedy, gdy zawarcie przez nich umowy majątkowej oraz jej rodzaj były tym osobom wiadome, przeniesiono do nowego art. 47¹ k.r.o.

W zmienionych przepisach o wspólności majątkowej na uwagę zasługuje wyłączenie możliwości objęcia wspólnością rozszerzoną dwóch składników majątku osobistego, mianowicie przedmiotów majątkowych, które przypadną małżonkowi z tytułu dziedziczenia, zapisu lub darowizny, oraz praw majątkowych, które wynikają ze wspólności łącznej podlegającej odrębnym przepisom (art. 49 § 1 pkt 1 i 2 k.r.o.).

Nowym ustrojem umownym jest rozdzielność majątkowa z wyrównaniem dorobków. W czasie trwania tego ustroju nie różni się on od zwykłej rozdzielności

majątkowej. Różnice powstają dopiero z chwilą ustania rozdzielności majątkowej, a więc z reguły z chwilą ustania małżeństwa. Powstaje wtedy obowiązek wyrównania dorobków między małżonkami bądź między jednym z nich a spadkobiercami drugiego (zob. art. 51⁵ k.r.o.). Dorobkiem każdego z małżonków jest wzrost wartości jego majątku po zawarciu małżeńskiej umowy majątkowej (art. 51³ § 1 k.r.o.; zob. także art. 51³ § 2 i 3 k.r.o. określające sposób obliczania dorobków). Wyrównania dorobków można żądać przez zapłatę lub przeniesienie prawa. Z ważnych powodów można żądać zmniejszenia obowiązku wyrównania dorobków (art. 51⁴ § 2, z ograniczeniem dotyczącym spadkobierców – art. 51⁵ § 2 k.r.o.). Spory co do sposobu lub wysokości wyrównania rozstrzyga sąd w postępowaniu procesowym (art. 51⁴ § 3).

V. Przymusowy ustrój majątkowy

W dotychczas obowiązujących przepisach art. 52–54 ustawodawca regulował ustanie w czasie trwania małżeństwa wspólności majątkowej, zarówno ustawowej, jak i umownej, w wyniku czego powstawała między małżonkami rozdzielność majątkowa. Obecnie zaś ustawodawca reguluje ustanowienie przez sąd oraz powstanie z mocy prawa rozdzielności majątkowej. Obie sytuacje zostały objęte określeniem przymusowego ustroju majątkowego. Jest to obecnie zwrot ustawowy, który dotychczas używany był przez doktrynę i orzecznictwo w odniesieniu do rozdzielności majątkowej, która powstawała w wypadku ustania wspólności majątkowej na podstawie orzeczenia sądu albo z mocy prawa, bądź jedynie z mocy prawa. Obecna regulacja wydaje się bardziej poprawna jurydycznie, bowiem skutkiem ustanowienia bądź powstania *ex lege* przymusowego ustroju majątkowego jest nie tylko ustanie wspólności ustawowej albo umownej, ale również rozdzielności majątkowej z wyrównaniem dorobków oraz przekształcenie rozdzielności umownej w rozdzielność przymusową.

Zgodnie z art. 52 § 1 k.r.o. każdy z małżonków może z ważnych powodów żądać ustanowienia przez sąd rozdzielności majątkowej. W pełni aktualne pozostają dotychczasowe wypowiedzi doktryny i orzecznictwa dotyczące „ważnych powodów” jako przesłanki zniesienia przez sąd wspólności majątkowej. Rozdzielność majątkowa powstaje z dniem określonym w wyroku. Dotychczas z tym dniem ustawała wspólność majątkowa, a w konsekwencji powstawała rozdzielność majątkowa. Według dotychczasowego orzecznictwa SN wspólność majątkową można było znieść także z datą wcześniejszą od dnia wyroku, a także od daty zgłoszenia żądania zniesienia wspólności²⁰. Obecnie możliwość taka wynika *expressis verbis* z art. 52 § 2 zd. drugie k.r.o., zgodnie z którym „W wyjątkowych

---

²⁰ Zob. J. Pietrzykowski, *op. cit.*, s. 499–501.

wypadkach sąd może ustanowić rozdzielnosc majątkową z dniem wcześniejszym niż dzień wytoczenia powództwa, w szczególności, jeżeli małżonkowie żyli w rozłączeniu.”. O ustanowieniu rozdzielnosci majątkowej orzeka sąd w procesie. Jednakże wobec braku nowelizacji stosownych przepisów Kodeksu postępowania cywilnego, co było niewątpliwym błędem, nie ma podstaw do przyjęcia własności rzeczowej sądu okręgowego w tych sprawach (zob. art. 17 pkt 4 k.p.c.) ani do odpowiedniego stosowania niektórych przepisów o postępowaniu odrębnym w sprawach małżeńskich (zob. art. 452 k.p.c.); ostatnio wymienione przepisy nadal bowiem odnoszą się do spraw o zniesienie wspólności majątkowej między małżonkami²¹.

Przyczynami powstania *ex lege* ustroju przymusowego (art. 53 § 1 i art. 54 § 1 k.r.o.) są: ubezwłasnowolnienie jednego z małżonków (zarówno całkowite – art. 13 § 1 k.c., jak i częściowe – art. 16 § 1 k.c.), ogłoszenie upadłości jednego z małżonków (zob. też art. 124 ust. 1 prawa upadłościowego i naprawczego²²) oraz orzeczenie separacji (zob. art. 61¹ i n. k.r.o.). Ustawowy ustrój majątkowy powstaje między małżonkami w razie uchylecia ubezwłasnowolnienia, umorzenia, ukończenia lub uchylecia postępowania upadłościowego oraz zniesienia separacji; jednakże w tym ostatnim wypadku na zgodny wniosek małżonków sąd orzeka o utrzymaniu między małżonkami rozdzielnosci majątkowej.

VI. Prawo małżonka do korzystania z mieszkania

Zgodnie z nowym art. 28¹ k.r.o. „Jeżeli prawo do mieszkania przysługuje jednemu małżonkowi, drugi małżonek jest uprawniony do korzystania z tego mieszkania w celu zaspokojenia potrzeb rodziny. Przepis ten stosuje się odpowiednio do przedmiotów urządzenia domowego”. Jak już wyżej wspomniano w uwagach wstępnych, art. 28¹ k.r.o. wprowadza tzw. *regime primaire*, czyli ustrój podstawowy małżeńskich stosunków majątkowych w zakresie korzystania przez małżonków z mieszkań służących stałemu zaspokajaniu potrzeb mieszkaniowych rodziny oraz z przedmiotów urządzenia domowego, bez względu na obowiązujący małżonków ustrój majątkowy²³. Wymieniony przepis miał stanowić realizację

²¹ Nie zmieniono też przepisów innych ustaw, w których nadal wspomina się o zniesieniu wspólności majątkowej; zob. przepisy ustawy z 28 lutego 2003 r. – Prawo upadłościowe i naprawcze (Dz.U. Nr 60, poz. 535 ze zm.), ustawy z 29 sierpnia 1997 r. – Ordynacja podatkowa (Dz.U. z 2005 r. Nr 8, poz. 60) oraz art. 680¹ § 2 k.c., o którym niżej.

²² Zob. S. Gurgul, *Upadłość a majątkowe stosunki małżonków*, „Monitor Prawniczy” 2005, nr 6, s. 279 i n.

²³ Zdaniem K. Zawady, *Uwagi o zamierzonej nowelizacji majątkowego prawa małżeńskiego oraz niektórych innych przepisów kodeksu rodzinnego i opiekuńczego*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 2003, nr 4, zamieszczenie tego przepisu jest zbędne, nie ma bowiem potrzeby proklamowania tego, co już obecnie jest uznawane za osobiste.

zaleceń wynikających z Rekomendacji nr R (81) 15 Komitetu Rady Ministrów Rady Europy z 16 października 1981 r. w sprawie praw małżonków do zajmowania mieszkania rodzinnego oraz korzystania z przedmiotów gospodarstwa domowego²⁴.

Artykuł 28¹ k.r.o. nie reguluje natomiast tytułu prawnego małżonków do mieszkania zajmowanego w celu zaspokojenia potrzeb mieszkaniowych założonej przez nich rodziny, co wydaje się rozwiązaniem wadliwym. Znajdują w tym zakresie zastosowanie w zasadzie ogólne regulacje przewidziane w Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym, mianowicie nowe przepisy o małżeńskich ustrojach majątkowych. Jedyna obecnie regulacja szczególna obowiązuje w odniesieniu do najmu lokalu mieszkalnego (art. 680¹ k.c.²⁵). Przepisy tego artykułu są wzorowane na dawnych przepisach art. 215 § 2 i 3 ustawy z 16 września 1982 r. – Prawo spółdzielcze²⁶. Były one uchylane w dwóch etapach: w odniesieniu do spółdzielczego lokatorskiego prawa do lokalu mieszkalnego – na podstawie ustawy z 15 grudnia 2000 r. o spółdzielniach mieszkaniowych²⁷, a w odniesieniu do spółdzielczego własnościowego prawa do lokalu – na podstawie ustawy z 19 grudnia 2002 r. o zmianie ustawy o spółdzielniach mieszkaniowych oraz niektórych innych ustaw²⁸. Przepis art. 680¹ k.c. został zaś dodany przez ustawę z 21 czerwca 2001 r. o ochronie praw lokatorów, mieszkaniowym zasobie gminy i o zmianie Kodeksu cywilnego²⁹, która weszła w życie po pierwszej z wymienionych ustaw, a przed drugą z nich. Trzeba przyznać, że nie najlepiej to świadczy o racjonalności ustawodawcy, który wyraźnie nie mógł zdecydować się na to, czy i w jakim zakresie zamieścić w polskim prawie szczególne regulacje dotyczące praw małżonków do lokalu mieszkalnego³⁰.

---

²⁴ Zob. *Standardy prawne Rady Europy. Teksty i komentarze*, t. I. *Prawo rodzinne* (pod red. M. Safjana), Warszawa 1994, s. 295 i n., z uwagami K. Pietrzykowskiego, *ibidem*, s. 310 i n.

²⁵ Zgodnie z tym artykułem: „§ 1. Małżonkowie bez względu na istniejące między nimi stosunki majątkowe są najemcami lokalu, jeżeli nawiązanie stosunku najmu lokalu mającego służyć zaspokojeniu potrzeb mieszkaniowych założonej przez nich rodziny nastąpiło w czasie trwania małżeństwa. Jeżeli między małżonkami istnieje rozdzielność majątkowa, do wspólności najmu stosuje się odpowiednio przepisy o wspólności ustawowej. § 2. Ustanie wspólności ustawowej w czasie trwania małżeństwa nie pociąga za sobą ustania wspólności najmu lokalu. Jednakże sąd, stosując odpowiednio przepisy o zniesieniu wspólności majątkowej, może z ważnych powodów na żądanie jednego z małżonków znieść wspólność najmu lokalu”.

²⁶ Dz.U. z 1995 r. Nr 54, poz. 288 ze zm.; obecnie Dz.U. z 2003 r. Nr 188, poz. 1848 ze zm.

²⁷ Dz.U. z 2001 r. Nr 4, poz. 27 ze zm.; obecnie Dz.U. z 2003 r. Nr 119, poz. 1116 ze zm.

²⁸ Dz.U. Nr 240, poz. 2058.

²⁹ Dz.U. Nr 71, poz. 733 ze zm.

³⁰ Zob. K. Zawada, *op. cit.*, który proponuje wprowadzenie przepisu o współwłasności lub współnajmie mieszkania rodzinnego; postulat ten można by zrealizować przez uogólnienie regulacji przewidzianej w art. 680¹ k.c.

VII. Uwagi końcowe

Ustawa z 17 czerwca 2004 r. o zmianie Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego w zakresie małżeńskich ustrojów majątkowych ogólnie zasługuje na aprobatę. Szczególnie cenne jest powiązanie regulacji dotyczących zarządu majątkiem wspólnym małżonków z przepisami określającymi odpowiedzialność małżonków za długi. Interesujące jest poza tym włączenie do Kodeksu przepisów o rozdzielności majątkowej z wyrównaniem dorobków jako ustroju umownego. Ustawodawca zapewne będzie uważnie obserwował funkcjonowanie tych przepisów w praktyce i rozważy wprowadzenie w przyszłości rozdzielności majątkowej z wyrównaniem dorobków jako ustroju ustawowego. Ustawa nie rozwiązała natomiast problemu praw małżonków do wspólnie zajmowanego lokalu mieszkalnego, zaś regulację przyjętą w art. 28¹ k.r.o. trzeba uznać za zdecydowanie niewystarczającą.